

مبانی استنباط فقهی و حقوقی از ادله اجتهادی و فقه‌ای

دکتر یوسف مقدسی

(عضو هیات علمی دانشگاه فرهنگیان)

سرشناسه	:	مقدسی، یوسف، ۱۳۴۸ -
عنوان و نام پدیدآور	:	مبانی استنباط فقهی و حقوقی از ادله اجتهادی و فقه‌های یوسف مقدسی.
مشخصات نشر	:	تبریز: انتشارات پژوهش‌های دانشگاه، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	:	۴۸۳ ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۸۷۰۳-۵۱-۸
وضعیت فهرست نویسی	:	فبا
یادداشت	:	کتابنامه.
موضوع	:	اصول فقه -- راهنمای آموزشی(عالی)
موضوع	:	(Islamic law -- Interpretation and construction -- Study and teaching (Higher
موضوع	:	اصول فقه -- رئوس مطالب
موضوع	:	Islamic law -- Interpretation and construction -- Outlines, syllabi, etc
شناسه افزوده	:	انتشارات پژوهش‌های دانشگاه
رده بندی کنگره	:	BP1۵۵/م۶۵م۳ ۱۳۹۶
رده بندی دیویی	:	۳۹۰.۳۱۷
شماره کتابشناسی ملی	:	۴۶۸۶۱۰۳

عنوان کتاب :	مبانی استنباط فقهی و حقوقی از ادله اجتهادی و فقه‌های
تألیف :	دکتر یوسف مقدسی
ناشر :	انتشارات پژوهش‌های دانشگاه
طراح روی جلد :	نصیحه منافع (اده)
صفحه آرای :	الهام اعرج فدائی
چاپ و صحافی :	مدیران
تیراژ :	۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ :	اول/۱۳۹۶
شابک :	۹۷۸-۶۰۰-۸۷۰۳-۵۱-۸
قیمت :	۳۰۰۰۰ تومان



انتشارات پژوهش‌های دانشگاه

عضو رسمی انجمن ناشران دانشگاهی



آدرس دفتر مرکزی : آذربایجان شرقی، تبریز، آبرسان، مجتمع تجاری بلور، روبروی کلاتری، داخل حیاط (ضلع شرقی)، پلاک ۳۹

تلفن‌های تماس بخش مدیریت : ۰۹۱۴۶۱۴۳۳۴۶/۰۴۱۳۳۲۶۲۱۱۶ بخش امور فنی : ۰۹۱۴۵۰۱۹۸۵۰/۰۴۱۳۳۲۵۰۲۴۸

دفتر اهر : شهرستان اهر - میدان معلم - روبروی دارایی - انتشارات پژوهش‌های دانشگاه / دفتر اهر تلفن : ۰۹۳۰۸۱۴۸۴۸۶

مرکز پخش : آذربایجان شرقی، تبریز، خیابان امام، روبروی سه راه طالقانی، انتشارات شایسته تلفن : ۰۴۱-۳۵۵۶۱۹۶۱

www.Pajohesh-daneshgah.ir / Info@pajohesh-daneshgah.ir www.Unpb.org / Info@unpb.org

طبق قانون حمایت از حقوق ناشران و مولفان هر شخص حقیقی و حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر و مولف، نشر یا عرضه یا تکثیر یا

تجدید چاپ نماید مورد پیگیری جدی قانونی خواهد گرفت و مطابق با جرایم قوانین اسلامی برخورد خواهد شد.

پیشگفتار

اصول فقه دانشی است دیرینه با جایگاهی بلند و منزلتی رفیع که در مراکز علمی جهان اسلام عهده دار تبیین اصول و مبانی مورد نیاز برای استنباط احکام شرعی است. این احکام متکفل سعادت بشر و در جهت تامین مصالح مادی و معنوی آنهاست، از سویی کلیه افعال اختیاری انسان از منظر فقه اسلامی در یکی از احکام خمسه تکلیفی جای می گیرند و بسیاری از احکام و تکالیف دینی هم بدیهی و ضروری نیست بلکه اکتسابی و نظری است که برای اثبات آنها باید به ادله شرعیه از قبیل کتاب، سنت اجماع و عقل مراجعه نمود و با دقت و نظر کارشناسانه در آنها تامل کرد. برای چنین عملیات استنباطی، به قواعد و مقرراتی نیاز است تحت عنوان «اصول فقه» این است که برای استنباط احکام شرعی از منابع آن نیازمند به علم اصول فقه هستیم.

از طرفی منفعت آن نه فقط برای سادات به فقیه و مجتهد در استخراج احکام شرعی است بلکه هر کسی با حکم و قانون سر و کار دارد. بنابراین نظم و سامان در زندگی اجتماعی است نیاز خود به علم اصول فقه را نمی تواند کتمان کند. کتاب حاضر به سبک و شیوه کتب درسی و با توجه به سرفصلهای اعلام شده از سوی وزارت علوم نوشته شده است، جنبه آموزشی دارد و تدریس و تبیین آن اساتید محترم اصول فقه نشانه عنایت و درگواریشان نسبت به این جانب خواهد بود. نظر به اینکه هر کس با حکم و قانون سر و کار دارد، در اصول فقه بهره مند می شود و هر اندازه یک حقوقدان در اصول فقه متبحر باشد در استنباط مقاصد قانونگذار و فیصله دادن به قضایای حقوقی و وضع و رفع قانون، مسلط تر و ماهر تر می گردد.

در این کتاب تلاش شده است در کنار تبیین مسائل اصولی، حتی المقدور از ماده های حقوقی نیز استفاده شود تا تفهیم مطلب عمیق تر و به روز نمودن مسائل اصولی ملموس تر گردد. باید در نظر داشت که در همه مسائل اصولی یافتن ماده های درخور، سخت و بس دشوار است. فلذا این هدف گاهی به علت فقدان ابزار مواد قانونی، با مضایب و سختی هایی همراه بوده است که موجبات عدم حصول انتظارات را در پی دارد. برای آشنایی بیشتر دانشجویان عزیز با مباحث مطروحه در اصول

فقه به طور جامع سعی شده از دیدگاه‌های اصولیین اهل تسنن نیز استفاده شود. چرا که نوعاً نظریات «خاصه» با توجه به نظرات «عامه» که پیش تر به آن موضوعات پرداخته اند بنا شده است.

ایضاح این نکته ضرورت دارد که گرچه تلاش و مساعی زیادی برای آسان نمودن مطالب اصولی به کار رفته و از تجربیات تدریس در کلاس های مقاطع گوناگون دانشگاه برای ساده کردن مطالب به بیانی ساده و نزدیک به فهم و درک دانشجویان بهره برده ام، ولی این منظور به طور کامل اتفاق نیفتاده است. زیرا بدان مطالب و مسائل اصول که به زبان عربی و با اصطلاحات خاص که همراه پیچیدگی های صرفی و نحوی است نوشته شده و با فلسفه و منطق نیز آشتی دارد. در همه جا و به آسانی در قالب عبارات رسمی در نمی آید و تنزل دادن مطالب علمی از سطح بسیار عالی به سطح خیلی پایین کار سهلی نیست. با این همه، هدف این است که در این کتاب در حد امکان مطالب به صورت ساده و آسان نوشته شود. در این راه حتی المقدور کوشش لازم به عمل آمده است.

اذعان می دارم درک اصول فقه و زوایای پیدایش و نهان استدالات اصولیین نیازمند کسب آمادگی های خاص و مطالعات گسترده و مستمر است. به همین مناسبت تا آنجا که توانسته ام برای بسط و شرح یک مطلب مثال فقهی و حقوقی بیان داشته و مباحث مورد نیاز برای درک بیشتر را به صورت مبسوط یادآور شده ام.

چون محتوای این کتاب محیط بر تمامی مباحث مورد نظر سر فصل اصول فقه در مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد است. کتاب به دو بخش مجزا با مباحث ادله اجتهادی و مباحث ادله فقهاتی تقسیم می شود. بخش اول: کلیه محتوای سر فصل وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در مورد مباحث کلی و اجمالی اصول فقه که نوعاً مشتمل بر ادله اجتهادی هستند مورد بحث و مذاقه است.

بخش دوم: مباحث اصول عملیه که مشتمل بر ادله فقهاتی اعم از اماره و استصحاب و تخییر و برائت و احتیاط و ... است. در این بخش به صورت مستقل پردازش شده است.

خداوند متعال را شاکرم که عنایت فرمود تا این بنده به خود تصور تألیف مطالب اصولی که من قبل از سوی اساتید بسیار فرهیخته و بزرگ حوزه و دانشگاه نوشته شده، دهد. از همه بزرگان صاحب تألیف و صاحب قلم و اندیشه در این وادی کمال تشکر و سپاس را داشته و خود را مدیون پاسداشت این گنجینه عظیم گرانسنگ آنان می دانم. امیدوارم به رحمت حق تعالی.

با این همه نمی توانم سپاس یک از هزار را از کسانی که بر سر سفره علمی و ثمره عمریشان نهشته ام و گلچین علم و تجربه و مکتوباتشان بوده ام، داشته باشم. به همین خاطر به همین قلیل بسنده کرد و دست نیاز و لطف به تمامی اساتید محترم که مدرس این کتاب خواهند بود می گشایم و منا دارم از یادآوری اشکالات و معایب کتاب برای رفع نمودن آنها در چاپ های بعدی، این بنده را مرهون عنایت استادانه خویش بنمایند. از خداوند متعال توفیق خود و تمامی فراگیران را مسألت دارم.

الحمد لله رب العالمین

یوسف مقدسی

فروردین ۹۶

فهرست مطالب

۱۷.....	پیشگفتا
۱۸.....	فصل اول
۱۹.....	مقدمه علم اصول
۲۲.....	تعریف علم اصول در اصطلاح
۲۵.....	مفهوم اصطلاحی فقه
۲۶.....	تعریف اصطلاحی فقه
۲۷.....	تاریخ اجمالی فقه و نگارش فقه در شیعه
۳۰.....	مهم ترین مدارس فقه شیعه
۴۳.....	تفاوت بین قاعده فقهی و مسأله اصولی
۴۴.....	اهمیت علم اصول فقه در عملیات استنباط
۴۵.....	نگارش درباره علم اصول
۴۷.....	پیدایش علم اصول و مقام آن در میان علوم دیگر
۵۱.....	تحول علم اصول در طول تاریخ
۵۱.....	دوره اول - دوره تأسیس
۵۵.....	دوره دوم - دوره تصنیف
۵۹.....	اصولیین اهل سنت و تالیفات آنها در اصول فقه
۶۰.....	آغاز نگارش اصول در شیعه و سیری اجمالی در آن
۶۵.....	اصولیین امامیه و تالیفات آنها در علم اصول
۶۶.....	مکتب های اصولی

۶۶		فرق مذهب با مکتب
۶۷		مذهب های مشهور اسلام
۶۸		مکتب اصولی و اخباری
۶۹		مقایسه مکتب اصولی و اخباری
۷۲		موضوع علم اصول
۷۳		هدف اصول فقه
۷۳		هدف یا فایده اصول فقه
۷۴		منفعت اصول فقه
۷۷		فصل دوم
۷۸		وضع
۷۸		وضع تعینی و وضع تعینی
۷۹		اصول لفظیه
۷۹		۱- اصاله الحقیقه
۸۰		۲- اصاله العموم
۸۰		۳- اصاله الاطلاق
۸۰		۴- اصاله عدم التقدير
۸۱		۵- اصاله الظهور
۸۲		اقسام چهار گانه وضع در مقام تصور
۸۳		تقسیمات الفاظ
۸۳		۱- لفظ کلی و جزئی
۸۳		۱-۱- کلی متراپی و کلی مشکک
۸۴		۲- مترادف و اشتراک
۸۴		۳- منقول و مرتجل
۸۵		۴- حقیقت و مجاز
۸۶		علام حقیقت و مجاز
۸۷		۱- تنصيص
۸۷		۲- تبادر

۸۷.....	۳- عدم صحت سلب و صحت سلب.....
۸۸.....	۴- اطراد و عدم آن.....
۸۸.....	حجیت اصول لفظیه.....
۸۹.....	حقیقت شرعیه و متشرعه و عرفیه و لغویه.....
۹۰.....	حقایق لغوی، عرفی، شرعی و قانونی و حقیقت متشرعه.....
۹۲.....	مجمل و مبین.....
۹۴.....	مطلق و مقید.....
۹۶.....	عام و خاص.....
۹۷.....	اقسام عام.....
۹۷.....	الفاظ عموم.....
۹۸.....	صحیح و اعم.....
۹۹.....	تخصیص.....
۱۰۰.....	مشتق.....
۱۰۴.....	دلالت و اقسام آن.....
۱۰۶.....	دلالت های سه گانه لفظی.....
۱۰۸.....	منطوق و مفهوم.....
۱۱۱.....	فصل سوم
۱۱۲.....	ماده امر.....
۱۱۳.....	صیغه امر.....
۱۱۴.....	ماده نهی.....
۱۱۵.....	صیغه نهی.....
۱۱۵.....	مره و تکرار.....
۱۱۶.....	مقدمه واجب.....
۱۱۶.....	مقدمه واجب و مقدمه وجوب.....
۱۱۷.....	امر مولوی و امر ارشادی.....
۱۱۸.....	واجب عینی و کفایی.....
۱۱۸.....	واجب تعبدی و واجب توصلی.....

۱۱۹		واجب تعیننی و تخیری
۱۲۰		واجب مطلق و واجب مشروط
۱۲۱		واجب اصلی و تبعی
۱۲۱		واجب معلق و منجز
۱۲۱		واجب مضیق و موسع
۱۲۲		فور و تراخی
۱۲۳		مره و تکرار
۱۲۴		امر عقیب حظر
۱۲۵		فصل چهارم
۱۲۶		حکم و تقسیمات آن
۱۲۶		مفهوم لغوی حکم
۱۲۶		حکم در اصطلاح فقهاء
۱۲۶		۱- مطلق انشائات شرعی
۱۳۱		حکم مولوی و ارشادی
۱۳۲		حکم تأسیسی و امضایی
۱۳۲		مراحل حکم شرعی
۱۳۳		حکم شرعی و حکم حکومتی
۱۳۴		قلمرو حکم و فتوی
۱۳۶		حکم شرعی
۱۳۷		تقسیم حکم شرعی به تکلیفی و وضعی
۱۳۹		فصل پنجم
۱۴۰		کتاب «قرآن کریم» و حجیت آن
۱۴۱		قرآن و چگونگی نزول آن
۱۴۳		اسباب نزول وحی
۱۴۵		سوره های مکی و مدنی
۱۴۶		کاتبان وحی یا دبیران پیغمبر (ص)
۱۴۸		جمع آوری قرآن

۱۴۹	 مصحف عثمان
۱۵۰	 اعراب قرآن
۱۵۱	 محکّمات و متشابهات قرآن
۱۵۲	 پاسخ به اشکال
۱۵۳	 محتوای قرآن
۱۵۳	 آیات الاحکام
۱۵۴	 حجیت ظاهر قرآن
۱۵۵	 تخصیص و تقدیر قرآن به خبر واحد
۱۵۶	 نسخ
۱۵۷	 نسخ در شریعت
۱۶۰	 نسخ قرآن
۱۶۱	 نمونه هایی از نسخ قرآن
۱۶۳	 فصل ششم
۱۶۴	 سنت
۱۶۶	 اقسام سنت
۱۶۷	 خبر به لحاظ صدور
۱۶۸	 حجیت سنت
۱۶۸	 نقش اثباتی سنت
۱۶۸	 تدوین سنت و مهم ترین کتب اخبار
۱۶۹	 سیره عقلا و متشرعه
۱۶۹	 مفهوم لغوی و اصطلاحی سیره
۱۷۱	 اقسام سیره
۱۷۱	 تفاوت سیره عقلاء با سیره متشرعه
۱۷۲	 اقسام خبر
۱۷۳	 اقسام خبر متواتر
۱۷۳	 ادله حجیت خبر واحد
۱۷۴	 شرایط راویان خبر واحد

۱۷۶		خبر مجعول
۱۷۹		فصل هفتم
۱۸۰		تعریف اجماع
۱۸۰		اعتبار اجماع در نزد اهل سنت
۱۸۲		اقسام اجماع
۱۸۲		اجماع بر دو قسم است: محصل - منقول
۱۸۳		کاشفیت اجماع
۱۸۵		فصل هشتم
۱۸۶		دلیل عقلی
۱۸۶		پیشینه تاریخی دلیل عقل
۱۹۲		معنا شناسی واژه عقل
۱۹۴		رابطه ی عقل و شرع و منابع شناسات احکام شرعی
۱۹۶		تفاوت حکم عقل و دلیل عقل و بناء عقلاء
۱۹۷		حجیت سیره عقلاء
۱۹۷		ملازمه میان حکم عقل و شرع
۱۹۹		مصادر ادراک عقل
۲۰۰		قلمرو عقل در شناخت حقایق
۲۰۰		نقش عقل نظری و عملی در استنباط احکام از مبانی شرعی
۲۰۳		حجیت شهرت
۲۰۳		شهرت روایی
۲۰۳		شهرت عملی
۲۰۴		جایگاه شهرت در حقوق موضوعه
۲۰۴		قیاس
۲۰۵		ارکان و عناصر قیاس
۲۰۶		قیاس جلی و قیاس خفی
۲۰۶		قیاس مستنبط العله
۲۰۷		قیاس منصوص العله

۲۰۷	قیاس اولویت
۲۰۹	قیاس تنقیح مناط
۲۱۰	قیاس تخریج مناط
۲۱۰	تحقیق مناط
۲۱۱	سد ذرایع و فتح ذرایع
۲۱۱	مفهوم لغوی و اصطلاحی سد ذرایع و فتح ذرایع
۲۱۲	ادله حجّیت سد ذرایع
۲۱۴	تطبیق برخی احکام فقهی بر سدّ ذرایع
۲۱۷	فهرست منابع